

ПСЕВДОПОСЕССИВНИ КОНСТРУКЦИИ (У + РОДИТЕЛЕН ПАДЕЖ) В РУСКИЯ ЕЗИК И ТЕХНИТЕ БЪЛГАРСКИ ПАРАЛЕЛИ

Галина И. Кустова^а, Елена Ю. Иванова^б

Институт за руски език „В. В. Виноградов“ към Руската академия на науките^а,
Санктпетербургски държавен университет^б

galinak03@gmail.com^а, e.y.ivanova@spbu.ru^б

Резюме. В статията се разглеждат различни типове ситуации, в които посесивната група *у* + родителен падеж се използва за кодиране на субекта. В руския език такава група може да маркира широк кръг от субекти, включително посесор (*У него две собачки* ‘Той има две кучета’), субект – експериенцер на вътрешни състояния (*У меня было чувство/подозрение, что Р* ‘Имах чувството/подозрението, че Р’), субект на съпричастност (*У нас пожар* ‘При нас избухна пожар’; *У него обыск* ‘При него правят обиск’; *У меня чайник перегорел* ‘Изгоря ми чайникът’), както и да обозначава референта на агенса в ситуации с избледнял или изгубен контрол (*У меня встреча* ‘Имам среща’; *У меня мотор не заводится* ‘Не ми пали моторът’). Благодарение на кодирането на субекта от *у*-групата такива ситуации получават псевдопосесивна концептуализация. Върху материал от паралелния корпус се анализират българските съответствия на руските конструкции.

Ключови думи: *посесор, посесивни конструкции, псевдопосесивност, агентивност, преводни еквиваленти*

1. Въведение

Основната разлика между българския и руския език в областта на изразяването на притежание е добре известна. Българският език, за разлика от руския, принадлежи към групата на езиците от *habere* тип (*have-languages* според А. Исаченко (Isachenko 1974): както в конструкциите за изразяване на съществуване/наличие, така и в тези за притежание се използва глагол *habere*. Съобщенията за съществуване/наличие се конструират с безличния глагол *има* (*В горама има вълци*), по-рядко – *съм* (*В колата беше адска жезга*)¹, докато съобщенията за притежание включват личен глагол *имам* и посесор в позиция на подлог: *Имам куче*; *Петър има кола* (вж. напр. Ницолова / Nicolova 1990; Косеска-Тошева / Koseska-Tosheva 1990; Георгиев / Georgiev 1990: 123 – 139; Младенова / Mladenova 2017 и др.).

В руския език и в двата случая се използва глаголът *быть* (в сегашно време – във формата *есть* или в нулева форма)², а обектът на съществуване/наличие или притежание се намира в позицията на рематичен подлог (Арутюнова / Arutyunova 1976: 210 – 215), срв. съобщението за наличие *В лесу есть волки* ‘В гората има вълци’ и съобщението за притежание *У меня есть собака* ‘Имам куче’. Макар че конструкциите като *У меня есть собака* понякога биват отнасяни към битиен модел (пак там), ние ще ги наричаме посесивни конструкции, защото глаголът *быть* тук има посесивно значение, срв. Апресян / Arpessyan 1995а: 513; 522 – 523, където на глагола *быть* се приписват няколко значения, включително свързващо, екзистенциално, локативно, посесивно.

Конструкцията *У X-а есть Y* / *У X-а Y* в руски представлява базов предикативен модел за притежание, в който предложната група *у* + родителен падеж (по-нататък *у* + Род. или *у*-група)³ е начин за кодирането на посесор, вж. и Weiss 2020.

¹ Изреченията със *съм* имат периферен характер: те се използват в комуникативно-референциални и семантични трансформации на основния битиен модел (Ницолова / Nitsolova 1990; Иванова / Ivanova 2002).

² В тази статия не е възможно да се спрем върху важния за руския език въпрос за наличието/отсъствието на *быть* в този тип изречения, вж. напр. Янко / Yanko 2000.

³ Изреченията с глаголите *иметь*, *владеть*, *обладать* ‘имам, притежавам’, които изискват номинативен субект, заемат периферно място в руския език сред средствата за изразяване на притежание.

Прототипичната семантика на притежание предполага физически обекти, обозначаващи с предметни имена (Y) в базовия модел, напр. *У нее есть машина* ‘Тя има кола’. Но благодарение на широките възможности на лексикалното вариране изреченията *У X-a Y / У X-a P* (където P е непредметно съществително име) могат да изразят най-различни съотношения на абстрактни и събитийни същности.

Включването на различни таксономични класове съществителни, особено непредметни, в базовите притежателни конструкции и в двата езика предизвиква значителни семантични промени в прототипичното значение на модела (Арутюнова / Arutyunova 1976: 219 – 283; Иванова / Ivanova 2009: 154 – 160; Младенова / Mladenova 2017 и др.) и трансформация на посесивното значение в непосесивно. Това води, както ще видим по-нататък, и до увеличаване на набора от непреки междузикови съответствия.

Предложната група *У X-a P* в руския език може да изрази най-различна семантика.⁴ В тази статия материалът е ограничен до такива употреби на *у-групата*, когато тя е включена в модела *У X-a P*, където P е съществителното име със събитийна семантика (срв.: *У меня встреча* ‘Имам среща’). В някои случаи за илюстрация ще привеждаме съпоставка на разглеждания модел с глаголните конструкции с *у-групата* (срв. *У меня карандаш сломался* ‘Счупи ми се моливът’)⁵.

Непредметните съществителни, които участват в конструкции с *у-групата*, ще наричаме номинализации. Номинализацията са съществителни, които описват някакво състояние, събитие, действие и са производни от глаголи: *надеяться* ‘надявам се’ – *надежда*, *подозревать* ‘подозирам’ – *подозрение*, *встретиться* ‘срещна се’ – *встреча* ‘среща’. Ние ще използваме този термин в по-широко значение – като събитийно съществително.

Някои събитийни съществителни (*пожар*, *свадьба* ‘сватба’) не са глаголни деривати в съвременния език (макар исторически също да са свързани с глаголни корени); заимствани съществителни като *аудит* ‘одит’ също могат да нямат глаголни съответствия. За нас е важно, че те обозначават ситуации, т.е. семантично са свързани с глаголите, така че условно могат да се разглеждат като номинализации. Важно е също така, че тяхната семантика невинаги е еквивалентна на семантиката на глагола, тя може да бъде модифицирана (вж. Раздел 4).

По отношение на термините е необходимо да направим и следното уточнение: изреченията, в които *у-групата* означава притежателя (посесора), наричаме посесивни, а изреченията, в които референтът на групата *у + Род.* не е посесор, ще наричаме за краткост псевдопосесивни. Използването на конструкцията *У X-a P* за обозначаване на ситуацията, в които няма посесивни отношения, както и кодирането на други типове субекти чрез *у-групата* (която в такъв случай се явява като псевдопосесивна) може да се разглежда като резултат от псевдопосесивна концептуализация на непосесивни ситуации. Такава терминология е обоснована от факта, че *у + Род.* е прототипният израз на посесор в базовата конструкция за притежание в руския език.

По-нататък ще разгледаме няколко типа руски конструкции *У X-a P*, които са съотнесени с различни глаголни модели и образуват своеобразна скала на преход от прототипично неагентивни ситуации (*У меня такое чувство, что P* ‘Имам такова чувство, че P’) към агентивни (*У меня тренировка* ‘Имам тренировка’). За денотата на агентивните ситуации възможността за получаване на псевдопосесивна концептуализация е свързана с отслабването на контрол от страна на агенса (вж. Раздел 4).

Следователно нашето изследване има две взаимносвързани задачи: 1) да се изследват руските конструкции с непредметни имена, изградени по модела *У X-a P*, и 2) да се проучат стратегиите за техния превод на български език. Въпреки че в много случаи преводът запазва българско-руския

⁴ Семантиката на групата *у + Род.* в различни конструкции подробно се разглежда например при Золотова / Zolotova 1988: 104 – 116. Както се посочва, предложната *у-група* може да обозначава субект на (физическо) състояние: *У нее жар* ‘Тя има температура’; *У него шумело в голове* ‘Бучеше му в главата’; субект на характеристика (носител на признака): *У кольца нет конца* ‘Пръстенът няма край’; субект, който се характеризира чрез участие в действието или събитието: *У Даши премьера* ‘Даша има премиера’; каузиран субект на емоционално състояние: *вызывать восторг у читателей* ‘предизвиквам възторг у читателите’; адресат: *просить, требовать у кого* ‘моля някого, изисквам от някого’ и мн. др.

⁵ В горни запетай в статията се предлага превод на български език, който обаче в по-широк контекст може да има други варианти. Описанието на съществуващите преводачески стратегии е една от задачите на даденото изследване.

паралел, представящ основния предикативен модел за притежание: *У нее талант – Тя има талант; У меня есть просьба – Имам една молба; У нее грипп – Тя има грип*, често се използват и други преводачески стратегии. Най-голям интерес за нас представлява употребата на глаголният модел в българските преводни съответствия при запазване на основния модел (*У X-a P*) в руското изречение (вж. раздели 3 и 4).

Смятаме превода на базовата руска конструкция за притежание *У X-a (есть) Y* чрез основната българска конструкция за притежание *X има Y* за стандартен, вж. пример (1.а.). Същото важи и за моделите с непредметни имена: преводът на руската конструкция *У X-a (есть) P* чрез личния глагол *имам*, както е в пример (1.б.), също се определя като стандартен.

1.а. *У нее действительно трое детей, и все больны. – Вярно, има три деца, и трите са болни.* (Л. Соловьев. Прев. И. Костов, Р. Русев)

1.б. *У него там большие дела, и он хочет открыть в Петербурге публичную адвокатскую контору. – Има там важна работа и иска да открие адвокатска кантора.* (Ф. Достоевски. Прев. Г. Константинов)

Останалите преводни съответствия не се характеризират като стандартни.

Материалът за изследването е събран от паралелния руско-български корпус от художествени текстове в платформата на Националния корпус на руския език <https://ruscorpora.ru/new/search-para.html?lang=bul>.

Отрицателни форми на изречения за притежание, които включват рус. предикат *нет*, не са обект на нашето изследване, тъй като в руския език те имат специални структурни характеристики и изискват отделно описание.

Структурата на статията е следната. В Раздел 2 ще разгледаме конструкциите с имена за вътрешни състояния, а в раздели 3 и 4 – конструкциите със съществителни, обозначаващи динамични ситуации.

2. X – експериментер в конструкции със значение за вътрешно състояние (емоционално, ментално)

Понеже прототипично *у*-групата се използва в изречения с притежателно значение и обозначава неагентивен субект (посесор), естествено разширение на сферата ѝ на употреба са неагентивните ситуации с други видове неагентивни субекти.

В изречението със значение за вътрешни състояния субектът е експериментер. В руския език експериментерът стандартно се изразява чрез именителен падеж, когато се използва глаголен предикат (*Он чувствует/боится/ощущает, что P* ‘Той чувства / се бои / усеща, че P’), или чрез датив с глаголи или предикативи (*Ему кажется/представляется/вспоминается* ‘Струва му се / Той си представя / Той си спомня’; *Ему больно/стыдно* ‘Боли го / Срам го е’), като широко разпространени са и конструкциите с номинализации.

Номинализацията често се използва заедно с т. нар. леки глаголи. Субектът в такива конструкции може да се кодира както чрез номинатив, срв.: *Он утратил надежду / лишился иллюзий* ‘Той загуби надежда / се лиши от илюзии’, така и чрез *у*-група, срв.: *У него возникло подозрение / сложилось впечатление, что P* ‘У него възникна подозрението / се създаде впечатлението, че P’.

Важно е, че в конструкциите с номинализации, които са безглаголни или включват глагол *быть*, субектът обикновено се изразява именно чрез *у*-групата: *У меня было чувство/ощущение/подозрение, что P* ‘Имах чувството/усещането/подозрението, че P’ (вж. примерите по-долу). *У*-групата в такива изречения кодира експериментера, а цялата конструкция е псевдопосесивна.

Както показва материалът от корпуса, преобладава стандартният модел на превод (примери 2), като той се избира предимно при общи имена за състояния. Конкретизацията на състоянието (вж. *уверенность* ‘увереност’, *пренебрежение*) открива възможности за въвеждане на други български форми като конструкцията с предикатив *сигурен* (2.в.) или с фазово-екзистенциалния предикат *взема се* (2.г.):

2.а. *У меня было чувство, что начало предварительного следствия складывается хорошо. – Имах чувството, че началото на предварителното следствие започва добре.* (А. Гуляшки. Прев. А. Николски)

2.б. *Странное у вас представление об органах Чека. – Странна представа имате за органите на Чека.* (А. Рибакон. Прев. Здр. Петрова)

2.в. *А откуда у вас такая уверенность, что вы будете чувствовать себя лучше меня? – спросил я. – А откъде сте сигурен, че ще бъдете по-добре от мен? – попитах.* (А. Гуляшки. Прев. А. Николски)

2.г. *Откуда это у Вас такое пренебрежение к человеку? – Откъде се е взело това Ваше пренебрежение към човека?* (А. Стругацки, Б. Стругацки. Прев. М. Асадуров)

Друг тип номинализации, чийто субект се изразява чрез у-групата, са съществителните имена със значение за речева дейност.

Речта е най-сложната система в йерархията на човешките системи (според класификацията, предложена от Ю. Апресян (Апресян / Apresyan 1995б: 355), тази йерархия се състои от възприятие, физиологични състояния и реакции, действия, желания, интелектуална дейност (мислене), емоции и реч). Речта като контролирано действие има агентивен аспект, т.е. речевото действие е частен случай на агентивна ситуация, а субектът на речта е вид агенс. Но в същото време речта има съдържание, както го имат и предикатите за пропозиционално отношение, а авторът на пропозицията, изразена в речта, е експериментер. Ето защо не е изненадващо, че наред със същинските експериментални (б) речевите (а) ситуации се изразяват чрез същия модел – псевдопосесивния: а) *У вас есть вопросы/возражения/предложения?* ‘Имате ли въпроси/възражения/предложения?’; б) *У вас есть идеи/догадки/предположения?* ‘Имате ли идеи/догадки/предположения?’.

Сходството на конструкциите с експерименталните и с речевите номинализации има поне два аспекта. От една страна, вътрешните ментални състояния на човека (пропозиционалните нагласи) са тясно свързани с речта, тъй като обикновено научаваме за съдържанието на тези състояния от изказвания и текстове. Следователно изречения като б) съдържат универсалната речева импликация ‘Ако имате идеи/догадки/предположения, съобщете за тях’. От друга страна, конструкциите с речеви номинализации на свой ред съдържат в семантичната си структура експериментален предикат със значение за желание, намерение: *У вас есть вопросы?* ‘Имате ли въпроси?’ ≈ ‘Вы хотите что-то спросить?’ ‘Искате ли да попитате нещо?’; *У меня вопрос* ‘Имам въпрос’ ≈ ‘Я хочу задать вопрос’ ‘Искам да задам въпрос’, срв.:

3. – *И еще у меня вопрос... – Слушаю. – Имам още един въпрос... – Слушам.* (В. Пикул. Прев. Ю. Пенева-Павлова)

В ситуацията на актуален диалог, т.е. в режим на реплики, в руския език обикновено се използва конструкция без глагол: *У меня возражение/предложение/замечание* ‘Имам възражение/предложение/забележка’. Ако речевата ситуация е в процес на въвеждане, се използва модифицираната конструкция *У X-а к Y-у P* (4). Тази конструкция има вариант с глагол (4.б.), но глаголът не е задължителен:

4.а. *„Из Йошкар-Олы я, меня зовут Веней, – слышался ленивый, втянувшись голос. – Вот у меня такой вопрос к вам, мигрантам.“ – „От Йошкар Ола се обаждам, казвам се Веней – чу се бавен, въл глас. – Имам следния въпрос към вас, мигрантите.“* (Б. Акунин. Прев. С. Бранц)

4.б. *Прежде всего у меня есть к вам просьба, Лос, – сказал он. – Преди всичко имам една молба към Вас, Лос – каза той.* (П. Вежинов. Прев. Р. Белло)

4.в. *Сын мой, ты, безусловно, догадываешься, что у меня к тебе серьезный разговор... – Сине мой, сигурно се досещаш, че ни предстои сериозен разговор...* (Ч. Айтматов. Прев. М. Златанова)

Както се вижда от посочените паралели, освен стандартната конструкция с личния глагол *имам*, която включва предположно разширение, аналогично на руското, обозначаващо адресата (към X), като функционално българско съответствие се използват и изречения с леки глаголи с проспективна ориентация (4.в.).

3. X – субект на съпричастност

Съществителното Р може да обозначава динамична ситуация, която X не контролира, макар че има някакво отношение към нея. В тези случаи семантичната роля на референта на у-групата може

да бъде условно наречена „субект на съпричастността“ („субект на въвличеността“). Предикатът в такива изречения обозначава ситуация, контролирана не от X, а от други хора (*обыск, убийство*), или спонтанно събитие, случаен процес или случаен резултат (*пожар*):

5.а. *Мама, не волнуйся... У меня обыск. Это недоразумение. – Мамо, не се тревожи... Ще правят обиск при мен. Това е недоразумение.* (А. Рибиков. Прев. Здр. Петрова)

5.б. *Артему обо мне ничего не известно, а почему у него обыск? – Артьом не знает нищо, а защо правят обиск у него?* (Н. Островски. Прев. Л. Стоянов)

5.в. *У вас тут убийство было, весь город говорит. – Тук при вас стана убийство, целият град за това говори.* (Б. Акунин. Прев. С. Бранц)

5.г. *Его вызвали внезапно, у них на заводе пожар. – Извикаха го внезапно, в завода им избухнал пожар.* (М. Булгаков. Прев. Л. Минкова)

Ще обърнем внимание на това, че много ситуации, които са извън контрола на X и които включват указания за участниците в ситуацията и характеристики на събитието, не могат да бъдат предадени чрез номинализации. В такива случаи предложната у-група, кодираща субекта на съпричастността, се включва в разширената глаголна структура, вж. примери (6):

6.а. *Утром у меня перегорел электрический чайник, дело обычное... – Заранта електрическият ми чайник изгоря, което си беше в реда на нещата...* (Т. Полякова. Прев. И. Митева)

6.б. *...потом еще две строчки формул, обведенные жирной рамкой, на ней у него грифель раскрошился, у того, кто писал. – ... после още два реда формули, оградени в дебела рамка, но на това място на този, дето го е писал, му се е счупил калемът.* (А. Стругацки, Б. Стругацки. Прев. М. Златарова)

Материалът от корпуса позволява да се направят следните наблюдения върху стратегиите за предаване на такива конструкции на български език. В случай че у-групата замества локативния компонент, обозначаващ мястото на събитието (*У них обыск/убийство*), в българския се използват предимно конструкции с битийни или с леки глаголи (*Правят обиск; Стана убийство; Избухна пожар*). Когато у-групата се съчетава с локативната група (напр. *у них на заводе* в (5.г.)⁶ или въвежда ситуация, чийто участник е притежаваният обект (чайник, калем в горните примери), българският език прибегва до посесивните конструкции както с вътрешен (5.г. и 6.а.), така и с външен⁷ (6.б.) посесор.

4. Псевдопосесивно кодиране на ситуацията с отслабена агентивност

Има редица конструкции, в които референтът на у-групата е свързан с агентивни ситуации: *У меня встреча/тренировка/свадьба/совещание* ‘Имам среща/тренировка/сватба/съвещание’ и под. Тези изречения са парадоксални от гледна точка както на формата, така и на семантиката, тъй като означават първоначално агентивна ситуация, която получава псевдопосесивна концептуализация. Такава нетривиална промяна налага някои пояснения.

Агенсът като семантична роля на предиката в стандартния случай се кодира в руския език с номинатив в активната глаголна конструкция (*Учитель проверяет работу* ‘Учителят проверява

⁶ Локативната група тук изпълнява „светопопадаща“ функция (срв. *миропорождающие обстоятельства* при Богуславский / Boguslavskij 1996: 441 – 450), т.е. задава фрагмент от света, в който е локализирана определена ситуация.

⁷ Групата у + Род. в руския език е един от начините за изразяване на външния посесор (external possessor), когато в резултат на разцепването на групата с вътрешен посесор предикатът има „нова“ аргументна позиция, която не съответства на никаква първоначална семантична валентност (Кибрик / Kibrik 2003: 307; също Кибрик и др. / Kibrik et al. 2006; Partee 2004 и др.): *В глазах у меня потемнело* ‘Притъмня ми пред очите’; *Рука у него задрожала* ‘Затрепери му ръката’; *У тебя работа интересная* ‘Имаш интересна работа’. В българския език основната форма за изразяване на външния посесор е дателната клитика в случаите, когато тя, запълвайки отделна аргументна валентност, позволява притежателна интерпретация (Cinque, Krapova 2013; Петрова / Petrova 2016).

работата'), с инструментал в пасивната глаголна конструкция (срв. глагол: *Работа проверяется учителем* 'Работата се проверява от учителя'; причастие: *Работа проверена учителем* 'Работата е проверена от учителя') и в конструкцията с номинализация (*проверка работы учителем* 'проверка на работата от учителя'). По-друго е изразяването на агенса в случаите, когато концептът на ситуацията е усложнен с допълнителни неагентивни значения, например модални: *Тебе еще работы проверять* 'Имаш още да проверяваш работи' – инфинитивната конструкция има модално значение за задълженост, като за кодиране на референта на агенса се използва датив, който оформя субекта на модалния предикат.

Агенсът като семантична роля притежава определен набор от характеристики: наличие на цел, наличие на ресурси за постигане на тази цел, **контрол** над ситуацията. Ако е налице отслабване на агентивността, което от своя страна се дължи на отслабване на контролируемостта, референтът на агенса може да бъде кодиран чрез посесивната група *у + Род*. Подчертаваме, че не става дума за агенса като семантична роля, а за референта на съответната именна група. Референтът на агенса е обект от извънезиковата реалност, който сам по себе си няма семантична роля. Семантичната роля е част от семантиката на предиката. Екстралингвистичната ситуация и нейните участници са само материал за концептуализация.

Като илюстрация на промяната в концептуализацията нека приведем конструкция с възвратен глагол, образуван от агентивен невъзвратен глагол, тъй като тя е най-представителна, а след това да преминем към конструкциите със съществителни.

Ситуацията *Х [сидит в машине и] заводит мотор* 'Х [седи в колата и] пали мотора' е агентивна, семантичната роля на субекта на глагола *заводить* 'пали' е агенс. Ако върху хода на агентивната ситуация *Х заводит мотор* 'Х пали мотора' влияят неконтролируеми фактори (обикновено отрицателни, по-рядко положителни), тя получава допълнителни семантични (модални) компоненти: 'Х се опитва, но не може да запали мотора'. В случаите с непълен контрол референтът на агенса може да запази агентивното кодиране – а) *Он пытается завести мотор* 'Той се опитва да запали мотора', където непълният контрол се предава с глагола *пытается* 'опитва се'. Но ако ситуацията с непълен контрол получава псевдопосесивна концептуализация – б) *У него мотор не заводится* 'Не му пали моторът', същият референт се кодира чрез *у-група* (посесивно кодиране), а ситуацията се обозначава с възвратен глагол, вж. пример от корпуса (в този пример върху ситуацията влияе положителен неконтролируем фактор):

7. *Но зато у этого старичка зажигание включалось быстрее, чем вспыхивала спичка, а мотор не знал, что такое перебои. – Но затова пък тоя палеше като кибрит и не знаеше какво е засечка.* (П. Вежинов. Прев. Л. Лихачева)

В друг вариант на ситуации на отслабена агентивност факторът, който е извън контрола на агенса (обикновено природна сила), не е пречка, а е причинител на резултата.

Така в случаите като *Она проветривает комнату* 'Тя проветрява стаята', *Я варю суп* 'Приготвям супата' и т. н. субектът само започва процеса (отваря прозореца, слага тенджерата на огъня), а резултатът се постига не със собствените му усилия, а с енергията на природен фактор (въздух, огън, топлина). Следователно субектът агенс не е зает с посочената дейност във всеки момент от ситуацията и това позволява референтът на агенса да бъде кодиран чрез посесивната група, а ситуацията – с възвратен глагол: *У нее комната проветривается; У меня суп варится* (паралелният корпус не предоставя материал за този подтип изречения, но може да се предположи, че преводът им ще бъде предимно чрез използване на лични активни глаголи: *Тя проветрява стаята; Приготвям супата*).

Да обърнем внимание, че ако субектът е въввлечен в действие през целия интервал на ситуацията, такава концептуализация е невъзможна, тъй като условието за псевдопосесивната концептуализация на референта на агенса е непълен контрол: *Я крашу стену* 'Боядисвам стената' – **У меня стена красится; Я пишу письмо* 'Пиша писмо' – **У меня письмо пишется*.

Много от номинализациите също могат да обозначават агентивни ситуации с отслабен контрол, като при тях може да се наблюдава псевдопосесивно кодиране на референта на агенса.

Означаването на дадена ситуация с номинализация вместо с глагол често е свързано с усложняване на значението (концепта). *Тренироваться (Он тренируется)* 'Тренирам (Той тренира)' е обичайна агентивна (контролирана от Х) ситуация. Номинализацията *тренировка* обозначава известен

времеви интервал, в който Х е зает с тренировки, но по това време могат да се случват различни събития (Х може от време на време да почива, да пие вода, да разговаря и т. н.) и Х да взаимодейства с други хора (спортисти, треньори). Естествено, действията на другите хора не зависят от Х, така че номинализацията обозначава ситуация с отслабен контрол. По подобен начин са организирани ситуациите *свадба* ‘сватба’, *переговори* ‘преговори’, *совещание* ‘съвещание’, *встреча* ‘среща’ и под.

Референтът на агенса на изходната ситуация при ситуациите с отслабен контрол се кодира с посесивната у-група:

8.а. *У меня тоже была встреча с бай Ганю, – заметил Колю, – в Дрездене. – И аз имах една среща с бай Ганя – обади се Колю – в Дрезден.* (А. Константинов. Прев. А. Собкович)

8.б. *Заметьте, здесь двенадцать квартир, у меня прием. – Обърнете внимание: тут има два-найсет апартамента. Аз приемам пациенти.* (М. Булгаков. Прев. Б. Мисирков)

8.в. *Карандышев. Да и мне нужно, у меня ведь обед. – Карандишев. И аз трябва да се прибирам, нали давам обед.* (А. Островски. Прев. Б. Мисирков)

Данните от корпуса показват две основни стратегии за превод на такива конструкции: включване на номинализация в основния модел с личния глагол *имам* или използване на събитийния глагол предикат, срв. преводните двойки: *У меня гости – Имам гости; У меня прием – Аз приемам пациенти.* Първият вариант бележи ситуация с отслабване на контрола. Такива двойки *номинализация vs. глагол* обаче не са възможни за всички предикати, но тук не се спираме на този труден въпрос.

5. Заключение

В статията са анализирани различни видове ситуации, в които посесивната група *у + Род.* се използва за кодиране на субекта. Разгледаните посесивни и псевдопосесивни конструкции могат да бъдат представени като скала на движение от стативни към агентивни ситуации.

Изходната точка е кодирането с посесивната група на същинския посесор. Обаче в руския език класът на субектите, кодирани от *у-групата*, е изключително широк. Той включва както субекта експериенцера на вътрешни състояния (*У меня было чувство/подозрение, что Р* ‘Имах чувството/подозрението, че Р’), така и субекта на съпричастност (*У нас пожар* ‘При нас избухна пожар’; *У него обыск* ‘При него правят обиск’; *У меня чайник перегорел* ‘Изгоря ми чайникът’), както и референта на агенса в ситуациите с отслабен или изгубен контрол (*У меня встреча* ‘Имам среща’; *У меня мотор не заводится* ‘Не ми пали моторът’).

Поради кодирането на субекта от притежателната *у-група* всички такива непосесивни ситуации получават псевдопосесивна концептуализация. В резултат на това дори първоначално агентивните ситуации се доближават до състоянията. Преместването на предикатите на изходно активните ситуации (действия и процеси) в зоната на състоянията (в резултат на семантична деривация) е универсален процес, който протича в различни части на граматичната система и обхваща различни групи предикати и конструкции. „Елиминирането“ на агенса и по-нататъшните семантични трансформации водят до придвижване на агентивните предикати към класа на усещанията, срв.: *Х жмет руку* *У-у* ‘Х стиска ръката на У’ vs. *Мне богинок жмет* ‘Обувката ме убива’ (вж. Кустова / Kustova 2004: 267 – 274; Бонч-Осмоловская и др. / Bonch-Osmolovskaya et al. 2009: 8 – 27).

Конкретните езикови форми на разглежданите езикови процеси обаче са различни. В руския език има два основни клъстера от езикови модели, обслужващи понижаването и загубата на агентивност – това са голям брой безлични и инфинитивни конструкции (А. Вежбицка смята, че те представят важните за руския език идеи за пасивност и неконтролируемост, вж. Вежбицкая / Vezhbitskaya 2011: 353 – 369), както и псевдопосесивната концептуализация на семантично различни ситуации с кодиране на субекта от *у-групата*, която разгледахме по-горе.

Българският език също има добре развити средства за отслабване на агентивността (широк набор от безлични изречения и различни видове пасивизация), но такова средство за елиминиране на агентивността като *у-групата* с посесивно значение почти не се използва (понеже е много ограничено в своята употреба в съвременния език). Ето защо, когато значението на притежанието получава семантично разширение и събитийният компонент се увеличава, основният български

модел за притежание *X има Y* (с личен глагол *има*) става все по-малко подходящ за изразяване на необходимото значение и се замества от други типове глаголни конструкции.

Междуетиковите паралели също ни убеждават в това, че изреченията *X има Y* не заемат в системата на българския синтаксис толкова значимо място, колкото изреченията с *у*-група в руския език, която е способна да се включва с (псевдо)притежателни функции в различни типове конструкции.

Цитирана литература / References

- Апресян 1995а: Апресян, Ю. Лексикографические портреты (на примере глагола *быть*). – В: Апресян, Ю. *Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Языки русской культуры, с. 503 – 537. (Apresyan 1995a: Apresyan, Yu. Leksikograficheskie portrety (na primere glagola *byt*). – In: Apresyan, Yu. *Izbrannye trudy. T. II. Integral'noe opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya*. Moskva: Yazyki russkoj kul'tury, pp. 503 – 537.)
- Апресян 1995б: Апресян, Ю. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. – В: Апресян, Ю. *Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Языки русской культуры, с. 348 – 388. (Apresyan 1995b: Apresyan, Yu. *Obraz cheloveka po dannym yazyka: popytka sistemnogo opisaniya*. – In: Apresyan, Yu. *Izbrannye trudy. T. II. Integral'noe opisaniye yazyka i sistemnaya leksikografiya*. Moskva: Yazyki russkoj kul'tury, pp. 348 – 388.)
- Арутюнова 1976: Арутюнова, Н. *Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы*. Москва: Наука. (Arutyunova 1976: Arutyunova, N. *Predlozhenie i ego smysl: Logiko-semanticheskie problemy*. Moskva: Nauka.)
- Богуславский 1996: Богуславский, И. *Сфера действия лексических единиц*. Москва: Языки русской культуры. (Boguslavskij 1996: Boguslavskij, I. *Sfera dejstvija leksicheskikh edinit*. Moskva: Yazyki russkoj kul'tury.)
- Бонч-Осмоловская и др. 2009: Бонч-Осмоловская, А., Е. Рахилина, Т. Резникова. Глаголы боли: лексическая типология и механизмы семантической деривации. – В: Брицын, В., Е. Рахилина, Т. Резникова, Г. Яворская (ред.). *Концепт 'боль' в типологическом освещении*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого, с. 8 – 27. (Bonch-Osmolovskaya et al. 2009: Bonch-Osmolovskaya, A., E. Rakhilina, T. Reznikova. *Glagoly boli: leksicheskaya tipologiya i mekhanizmy semanticheskoi derivatsii*. – In: Britsyn, V., E. Rakhilina, T. Reznikova, G. Yavorskaya (Eds.). *Kontsept 'bol' v tipologicheskom osveshchenii*. Київ: Vidavnichij dim Dmitra Burago, pp. 8 – 27.)
- Вежбицкая 2011: Вежбицкая, А. Русский язык. – В: Вежбицкая, А. *Семантические универсалии и базисные концепты*. Москва: Языки славянских культур, с. 331 – 388. (Vezhbitskaya 2011: Vezhbitskaya, A. *Russkij yazyk*. – In: Vezhbitskaya, A. *Semanticheskie universalii i bazisnye koncepty*. Moskva: Yazyki slavyanskikh kul'tur, pp. 331 – 388.)
- Георгиев 1990: Георгиев, И. *Безличные предложения в русском и болгарском языках*. София: Народна просвета. (Georgiev 1990: Georgiev, I. *Bezlichnye predlozheniya v russkom i bolgarskom yazykakh*. Sofia: Narodna prosveta.)
- Золотова 1988: Золотова, Г. *Синтаксический словарь*. Москва: Наука. (Zolotova 1988: Zolotova, G. *Sintaksicheskij slovar'*. Moskva: Nauka.)
- Иванова 2002: Иванова, Е. *Има и съм в болгарских бытийных предложениях (в сопоставлении с русскими)*. – *Съпоставително езикознание*, № 2, с. 5 – 23. (Ivanova 2002: Ivanova, E. *Ima i sam v bolgarskikh bytijnykh predlozheniyakh (v sopostavlenii s russkimi)*. – *Sopostavitelno ezikoznanie*, № 2, pp. 5 – 23.)
- Иванова 2009: Иванова, Е. Синтаксис. Т. 2. – В: Димитрова, С. (ред.). *Сопоставительная болгарско-русская грамматика*. Т. 1 – 2. София: Велес. (Ivanova 2009: Ivanova, E. *Sintaksis. T. 2*. – In: Dimitrova, S. (Ed.). *Sopostavitel'naya bolgarsko-russkaya grammatika*. Т. 1 – 2. Sofia: Veles.)
- Кибрик 2003: Кибрик, А. Внешний посессор в русском языке. – В: Кибрик, А. *Константы и переменные языка*. Санкт-Петербург: Алетейя, с. 307 – 319. (Kibrik 2003: Kibrik, A. *Vneshnij possessor v russkom yazyke*. – In: Kibrik, A. *Konstanty i peremennye yazyka*. Sankt-Peterburg: Aletejya, pp. 307 – 319.)
- Кибрик и др. 2006: Кибрик, А., М. Брыкина, А. Леонтьев, А. Хитров. Русские посессивные конструкции в свете корпусно-статистического исследования. – *Вопросы языкознания*, № 1, с. 16 – 45. (Kibrik et al. 2006: Kibrik, A., M. Brykina, A. Leont'ev, A. Khitrov. *Russkie posessivnye konstruksii v svete korpusno-statisticheskogo issledovaniya*. – *Voprosy yazykoznanija*, № 1, pp. 16 – 45.)
- Косеска-Тошева 1990: Косеска-Тошева, В. О значении предикации болгарского *има*. – *Съпоставително езикознание*, № 4 – 5, с. 195 – 203. (Koseska-Tosheva 1990: Koseska-Tosheva, V. *O znachenii predikatsii bolgarskogo ima*. – *Sopostavitelno ezikoznanie*, № 4 – 5, pp. 195 – 203.)
- Кустова 2004: Кустова, Г. *Типы производных значений и механизмы языкового расширения*. Москва: Языки славянской культуры. (Kustova 2004: Kustova, G. *Tipy proizvodnykh znachenij i mekhanizmy yazykovogo rasshireniya*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury.)

- Младенова 2017: Младенова, М. *Семантика на посесивните глаголи в българския, чешкия и руския език. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“*. София. (Mladenova 2017: Mladenova, M. *Semantika na posesivnite glagoli v balgarskiya, cheshkiya i ruskiya ezik. Avtoreferat na disertatsionen trud za prisazhdane na nauchnata stepen „doktor na filologicheskite nauki“*. Sofia.)
- Ницолова 1990: Ницолова, Р. Екзистенциалните изречения с глаголите *esse* и *habere* в българския език в съпоставка с другите славянски езици. – *Съпоставително езикознание*, № 4 – 5, с. 236 – 242. (Nitsolova 1990: Nitsolova, R. Ekzistentsialnite izrecheniya s glagolite *esse* i *habere* v balgarskiya ezik v sapostavka s drugite slavyanski ezitsi. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 4 – 5, pp. 236 – 242.)
- Петрова 2016: Петрова, Г. „Повдигане на посесора“ в българския език (с руски паралели). – В: Димитријевић, Б., Г. Ђигић (Уред.). *Савремена наука о језику и књижевности*. Ниш: Филозофски факултет, с. 63 – 70. (Petrova 2016: Petrova, G. „Povdigane na posesora“ v balgarskiya ezik (s ruski paraleli). – In: Dimitrijević, B., G. Đigić (Eds.). *Savremena nauka o jeziku i književnosti*. Niš: Filozofski fakultet, pp. 63 – 70.)
- Янко 2000: Янко, Т. Бытование и обладание: конструкции с глаголом *быть*. – В: *Логический анализ языка: Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, с. 198 – 211. (Yanko 2000: Yanko, T. Bytovanie i obladanie: konstruktсии s glagolom *byt'*. – In: *Logicheskij analiz yazyka: Yazyki prostranstv*. Moskva: Yazyki ruskoj kul'tury, pp. 198 – 211.)
- Cinque, Krapova 2013: Cinque, G., I. Krapova. The two „possessor raising” constructions of Bulgarian. – In: *University of Venice, Working Papers in Linguistics*, Vol. 18, pp. 65 – 89.
- Isačenko 1974: Isačenko, A. On „have“ and „be“ languages (a typological sketch). – In: *Slavic Forum Essays in Linguistics and Literature*. Paris: The Hague.
- Partee 2004: Partee, B., J. Kim, Yu. Lander (Eds.). *Possessive and Beyond: Semantics and Syntax*. GLSA Publications, Amherst, Mass., USA.
- Weiss 2020: Weiss, D. Possession. – In: Greenberg, M., L. Grenoble (Eds.). *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. <https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-slavic-languages-and-linguistics-online/possession-COM_032397> [14.01.2024]

PSEUDO-POSSESSIVE CONSTRUCTIONS (*U* + GENITIVE) IN RUSSIAN AND THEIR BULGARIAN PARALLELS

Galina I. Kustova^a, Elena Yu. Ivanova^b

V.V. Vinogradov Russian Language Institute of the Russian Academy of Sciences^a,
St. Petersburg State University^b

galinak03@gmail.com^a, e.y.ivanova@spbu.ru^b

Abstract. The paper discusses different types of situations in which the possessive group *u* + genitive is used to encode the subject. In Russian, such a group can be a marker of a wide range of subjects, including possessor (*У него две собаки* ‘He has two dogs’); experiencer subject of internal states (*У меня было чувство/подозрение, что P* ‘I had a feeling/suspicion’), subject of involvement (*У нас пожар* ‘At our place we have a fire’; *У него обыск* ‘They conduct a search at his place’; *У меня чайник перегорел* ‘My kettle got burnt’), agent referent in situations with suppressed or lost control (*У меня встреча* ‘I have a meeting’; *У меня мотор не заводится* ‘My motor does not start’). Due to the coding of the subject by the *u*-group, all such situations receive a pseudo-possessive conceptualization. The Bulgarian correspondences to these Russian constructions have been analysed on the material from the parallel corpus.

Keywords: *possessor, possessive constructions, pseudo-possessivity, agentivity, translation equivalents*

Galina I. Kustova
V.V. Vinogradov Russian Language Institute
of the Russian Academy of Sciences
Volkhonka, 18 / 2
Moscow 119019
Russia

Elena Yu. Ivanova
St. Petersburg State University
Universitetskaya Emb., 7–9
St. Petersburg 199034
Russia

<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.30>